

<https://helda.helsinki.fi>

Finland som begrepp och retorik

Marjanen, Jani

2017-12

Marjanen , J 2017 , ' Finland som begrepp och retorik ' , Historisk tidskrift för Finland , vol. 102 , nr. 3 , s. 533-544 .

<http://hdl.handle.net/10138/298179>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

DISKUSSIONSINLÄGG

Finland som begrepp och retorik

Finlands 100-årsjubileum väcker debatt. Firandets former, vad som inkluderas och vad som exkluderas bör förstås diskuteras. Ett självklart inslag i debatten är om den 6 december 1917 är en tillfredsställande startpunkt för Finland.¹ Debatten om *när* Finland blev till är central i identitetspolitiska diskussioner. Men man kan också ställa sig frågan *vad* Finland varit när det talats om Finland under olika tider, och *varför* man valt att tala om Finland. Då flyttas fokus från frågorna om när Finland egentligen blev självständigt, när Finland blev en stat² och när Finland blev en nation³, till vad begreppet Finland betytt och vilken retorisk styrka som legat i begreppets användning.

Synen på Finland domineras (speciellt i populära uppfattningar) av en nationalstatlig teleologi. Ur det här perspektivet är frågorna om när Finland blivit en nation eller en stat etapper i en utstakad utvecklingslinje. Om man i stället granskar begreppet Finland som något som inte nödvändigtvis är kopplat till en nationalstat i mogenhet, ser man att begreppet fick ett lyft i retoriskt hänseende redan under 1700-talet utan att det inbegrep en predestination för nationell mogenhet. Genom att i den här texten kort granska 1700-talets Finlandsretorik och jämföra den med retoriken efter 1809, ser vi hur det internationella politiska läget påverkat logiken i att tala om Finland. Det innebär att även senare diskontinuiteter i historien kan granskas utgående från en förändring i hur Finland använts som begrepp. Begreppet Finland har under olika tider kopplats till olika grader av nationalstatlig suveränitet och förändringen i begreppet har inte alltid gått mot större självbestämmanderätt.

Det här diskussionsinlägget ingår i den serie bidrag som publiceras i HTF med anledning av det självständiga Finlands 100-årsjubileum.

1. Se t.ex. "Emeritusprofessori kyseenalaistaa Suomen satavuotisjuhlat", *Savon Sanomat* 8.6.2016, <http://www.savonsanomat.fi/kotimaa/Emeritusprofessori-kyseenalaistaa-Suomen-satavuotisjuhlat/779814> (hämtad 11.4.2017). Jag tackar Ilkka Liikanen och Jussi Kurunmäki för kommentarer till texten.
2. Osmo Jussila, *Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty* (Porvoo 1987).
3. Matti Klinge, *Finlands historia 3. Kejsartiden* (Esbo 1996), s. 24–30.

Begreppshistoria och nationsnamn

Det är självklart att Finland är ett ord som kan fyllas med många olika innebörder. I de flesta diskussioner om Finlandsbegreppet tas detta upp enbart utgående från territoriella gränser eller geografiska uppfattningar. Christer Kuvaja, Arja Rantanen och Nils Erik Villstrand påpekar till exempel att man under 1700-talet använde namnet Finland på åtminstone tre olika sätt: för att beteckna riksdelens Finland, för Finland exklusive Österbotten eller enbart för Egentliga Finland.⁴ I samband med senare gränsjusteringar och diskussionen kring Gamla Finland före och efter 1809 utgår man naturligt nog också från ett geografiskt perspektiv.

Men egennamn kan också vara omstridda begrepp på samma sätt som klassiska politiska eller sociala begrepp som varit föremål för omfattande begreppshistorisk forskning. Utgångspunkten för begreppshistoriska ansatser har varit att begreppens innebörd förändrats över tid,⁵ att de är potentiellt omstridda och att de är förtätningar av mening som kan studeras utgående från historiska användningar av begrepp.⁶ Kampen om begrepp och förändringar i begreppens betydelser är i allmänhet knutna till samhällseliga processer. Nya samhällseliga processer leder alltså till omdefinieringen av gamla begrepp och till tillkomsten av nya begrepp, men förändringen av begrepp är också en drivkraft för samhällselig förändring som öppnar för nya utvecklingsriktningar i politik och kultur.⁷ Detta syns i klassiska studier, såsom Quentin

-
4. Se Christer Kuvaja, Arja Rantanen & Nils Erik Villstrand, 'Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850', Olli Kangas & Helena Kangasharju (red.), *Ordens makt och maktens ord* (Helsingfors 2007), s. 35–36. Se även Petri Karonen, 'De finska borgarna och begreppet "Finland". Om borgarståndet och dess krav på ständertidens riksdagar', Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (Helsingfors & Stockholm 2008); Jouko Nurmiainen, 'Particular interests and the common good in Swedish mid-18th-century diet politics: The "Finnish" perspective', *Scandinavian Journal of History* 32 (2007:4), s. 388–404; Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Stockholm 2000), s. 267–327.
 5. Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral*, 2. Aufl. (Leipzig 1892), s. 71.
 6. Reinhart Koselleck, 'Einleitung', Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (Hrsg.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band I (Stuttgart 1972), s. XIII–XXVII. Se även W.B. Gallie, *Philosophy and the Historical Understanding* (London 1964) för en diskussion om essentiellt omstridda begrepp.
 7. Koselleck, 'Einleitung', s. XIV.

Skinner's artikel om begreppet stat, vilken visar hur en omdefiniering av staten till något separat från både folket och regentens person innebar nya sätt att uppfatta politik.⁸ Ett annat exempel är Reinhart Kosellecks arbeten om hur begreppet historia (*Geschichte*) i singularis gradvis ersatte historier i pluralform under 1700-talet, vilket innebar en förändrad bild av historiens gång som en kollektiv process.⁹

Utgångspunkten för den här texten är att egennamn för regioner eller nationer också kan analyseras begreppshistoriskt. Vissa nationsnamn har historiskt sett fått fler alternativ än andra. Valet mellan Burma eller Myanmar är inte oskyldigt. Inte heller kan man undvika höjda ögonbryn om man talar om England och Britannien som synonymer. Att orden *Deutschland*, *Saksa*, *Allemagne*, *Germania* och *Niemcy* all hänvisar till samma land är symptomatiskt för Tysklands relativt sena enande och geografiska ställning som gränsland åt flera olika håll, men visar också att det funnits en stor potential för att bestrida Tysklandsbegreppet under olika tider. De olika namnen torde ha haft olika valör under olika tider i olika länder.

Tillsvidare finns det få studier som berör namn på nationer eller regioner. João Feres har i en avhandling om begreppet Latinamerika i amerikansk engelska studerat hur begreppet togs i bruk i USA i slutet av 1800-talet och slog igenom speciellt inom akademiska diskurser om modernitet under loppet av 1900-talet. Det användes som ett asymmetriskt motbegrepp till det egentliga "Amerika", det vill säga Nordamerika, och innebar från första början en definition av Latinamerika som "det andra". Begreppet associerades med en kulturell, tidsmässig och rasmässig asymmetri, i och med att Latinamerika oftast porträtterades som katolskt, underutvecklat och icke-vitt. Ett typiskt drag i retoriken kring Latinamerika är ett element av synekdoke, det vill säga en möjlighet att med begreppet hänvisa till något större (den tredje världen eller den underutvecklade världen) eller något mindre (till exempel enskilda latinamerikanska länder).¹⁰

-
8. Quentin Skinner, 'The State', Terence Ball, James Farr & Russell L. Hanson (eds), *Political Innovation and Conceptual Change*, Ideas in Context 11 (Cambridge 1989).
 9. Reinhart Koselleck, 'Geschichte, Historie', Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (Hrsg.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 2 (Stuttgart 1975), s. 647–717.
 10. João Feres Jr., *The Concept of Latin America in the United States. From Everyday Language to Social Scientific Discourse* (New York 2010).

Att rikta in sig på nations- eller regionnamn är nära besläktat med imagologi eller *image studies*, där bilden av en region eller ett land undersöks som en kulturell förhandling. Här ligger fokus ofta på produktionen av en enhetlig bild som upprätthåller internationella maktasymmetrier.¹¹ Imagologin har varit mindre intresserad av att studera hur begrepp blivit föremål för tvister. Bilderna av länder har gärna setts som relativt enhetliga. Det kan finnas goda skäl till detta, men nationers och regioners namn kan också ses ur ett retoriskt perspektiv där användningen av enskilda namn har en betydelse utöver själva bilden av en nation eller en region.

Quentin Skinner, som bygger vidare på J. L. Austin, talar om tre olika nivåer av mening: den lokuta (*locutionary*), den illokuta (*illocutionary*) och den perlokuta (*perlocutionary*) meningen med olika uttryck. Den lokuta betydelsen av ett ord eller en talhandling är det som skribenten eller talaren själv menar. Den illokuta betydelsen ligger i vilken typ av talhandling det är fråga om, det vill säga själva poängen i att tala om något. Det kan till exempel handla om en varning, en försäkran eller ett försök att förlöjliga. Den perlokuta meningen är den innebörd som mottagarna ger begreppet eller talhandlingen, det vill säga receptionen.¹² Alla dessa nivåer går att analysera på olika plan, men om man ska förstå den retoriska poängen i en talhandling är det den illokuta betydelsen som är grunden för att förstå varför aktörer i det förflutna skrivit och talat på det sättet de gjort.

I det följande vill jag alltså peka på att också användningen av begreppet Finland kan studeras som en form av retorik, där man inte bara fokuserar på vad som menats med Finland (geografiskt eller politiskt), utan också analyserar vad som gjorts med ord (för att tala med J. L. Austin) när man talat om Finland. Kontexten för en Finlandsretorik har förändrats över tid vilket har skapat olika möjligheter för att retoriskt använda begreppet Finland. En retorisk studie förutsätter en förståelse av hur begreppet Finland förändrats över tid och blivit föremål för begreppslig kamp.

11. Ett klassiskt exempel är Edward W. Said, *Orientalism* (New York 1978). För modernare exempel se Manfred Beller & Joep Leerssen (eds), *Imagology. The Cultural Construction and Literary Reception of National Characters – A Critical Survey* (Amsterdam 2007); Peter Stadius, *Resan till norr. Spanska Nordenbilder kring sekelskiftet 1900* (Helsingfors 2005).

12. Quentin Skinner, *Visions of Politics I. Regarding Method* (Cambridge 2002), s. 91–127.

Finlandsbegreppet i slutet av 1700-talet

Finska kriget, lantdagen i Borgå och etableringen av storfurstendömet Finland som en del av det ryska imperiet innebar förstås en konkret förändring i hur Finlandsbegreppet upplevdes. Det fanns ganska plötsligt ett behov av att skriva om Finland i nya termer. Matti Klinge noterar till exempel att det plötsligt kom ut tre böcker med "Finland" som huvudord i titeln – senast hade en sådan bok kommit ut på 1600-talet. Dessa tre böcker var symptomatiska för ett behov av att definiera Finland historiskt och politiskt i det nya internationella läget.¹³ Hur ett begrepp förekommer som huvudord i boktitlar är förstås en ganska dålig mätare för att kvantitativt bedöma ett begrepps popularitet, men det är uppenbart att en förändring i behovet av att definiera Finland ägde rum genast efter 1809 och att det fanns ett plötsligt intresse för Finland i Europa.

En av böckerna, Friedrich Rühs *Finland und seine Bewohner* kom ut 1809 i Leipzig som ett beställningsverk för ett förlag. Det finska fallet ansågs uppenbarligen vara relevant för situationen i Sachsen. En första del av boken kom ut i svensk översättning som *Finland och Dess Invånare* två år senare. De följande delarna följde snart därpå. Idén med boken och orsaken till att Finland var intressant också utanför det svenska riket och det ryska imperiet var att Finland i sin nya situation behövde en historia:

Må vara, att det ock felas Finlands historia ett betydande politiskt intresse; den blir dock intressant genom framställningen af dess ursprung och de framsteg, som kulturen har gjort ibland ett talrikt, till själ och hjerta förträffligt folk; genom skildringen af den ståndaktiga och lyckliga ifver, hvarmed fria och flitiga menniskor sökte återställa det förstörda och utplåna spåren af eländet, samt tröstade sig öfver de förhärjningar, som vissa perioder gjorde landet till en ödemark; ändtelligt, då de band, som i nära sex århundraden förenade Sverige och Finland, på ett så oförmodat sätt blifvit slitna, då en ny period begynner för Finland, torde det första försöket, att framställa Finska folkets historia, äfven i en större krets våga lofva sig någon uppmärksamhet.¹⁴

Rühs försökte skriva Finland på den europeiska kartan i ett nytt och ytterst osäkert läge i internationell politik, men före 1809 var situationen en annan. Då fanns det andra intentioner bakom Finlandsretoriken. Såsom Jonas Nordin och Juha Manninen har visat, fanns det

13. Klinge, *Finlands historia* 3, s. 34–35.

14. Friedrich Rühs, *Finland och Dess Invånare. Första Delen* (Stockholm 1811), s. 3.

ett ökat behov av att tala om Finland som en enhet i det svenska riket under andra halvan av 1700-talet.¹⁵ Det är i sig naturligt att diskutera detta intresse utgående från en nationalstatlig teleologi, ett slags proto-nationalism eller fennofil,¹⁶ men det kan vara större skäl att försöka förstå denna retorik utgående från ett samtida perspektiv som söker efter motiv i tidens intellektuella asymmetrier och tävlan mellan städer och elitgrupper.¹⁷

Det finns flera olika forum där man kan titta närmare på retoriken kring Finland. Ett konkret exempel är avhandlingarna som producerades vid akademien i Åbo. Från och med 1750 började allt fler avhandlingar inkludera ordet Finland eller dess härledningar i titeln. För avhandlingar som är på latin utkom över sju gånger fler avhandlingar med ett ord från Fennia-vokabulären i titeln under perioden 1750–1799 än under perioden 1700–1749.¹⁸ Trenden är speciellt tydlig i svenskspråkiga avhandlingar i ekonomi. Avhandlingar i stil med *Om landt-hushållningens förbättrande i Finland* (1751), *Om jordens svedande och kyttande i Finland* (1753), *Betesmarckers förbättring i Finland* (1759), *Om schäfferiernes uphjelpande i Finland* (1762), *Äpple-träns ans och skötsel i Finland* (1769), *Om rå-pottaske tilwærkningens uphjelpande i Finland* (1774), *Potatoes wæxtens utwidgande i Finland* (1782), *Om orsakerne til flod-vatnets öfversvämningar i Finland* (1786) och *Om medel at underhålla och öka skogsvæxten i Finland* (1795) är uttryck för det växande ekonomiintresset som drevs under ledning av professorerna Hassel, Kalm och Gadd.¹⁹

Behovet av att se på ekonomiska frågor utgående från ett nationellt eller statligt perspektiv är kännetecknande för hur språkbruket

15. Nordin, *Ett fritt men fattigt folk*, s. 267–327; Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta* (Helsinki 2000), s. 159–206.

16. För en valid kritik, se Jouko Nurmiainen, 'Frågan om "etnisk nationalism", nationell självbild och 1700-talets Sverige', *Historisk Tidskrift för Finland* 88 (2003:3), s. 257–275.

17. För intellektuella asymmetrier se Stefan Nygård & Johan Strang, 'Facing Asymmetry. Nordic Intellectuals and Center-Periphery Dynamics in European Cultural Space', *Journal of the History of Ideas* 77 (2016:1), s. 75–97.

18. En kvantifiering är enkel att göra på "Dissertationer vid Kungliga Akademien i Åbo", <http://www.doria.fi/handle/10024/50699> (hämtad 24/4 2017).

19. Se även Matti Klinge, *Isalmen ruhtinaskunta. Modernin projektin sukuverkostojen periferiassa* (Helsinki 2006), s. 74–140; Jari Niemelä, *Vain hyödyntö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja politiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna* (Helsinki 1998).

kring internationell tävlan, nation och ekonomi utvecklades.²⁰ I det här sammanhanget blev det också relevant att tala om Finland som en enhet för jämförelse, men inte som något som var separat från riket. I Åbo uppstod ett sätt att tala om ekonomiska reformer i Finland för att främja hela det svenska riket. Det var en form av kompletterande patriotism där det lokala skulle främja helheten.²¹ I en avhandling om krydd- och trädgårdar hette det att "[m]en så älskadt detta närings medlet [krydd- och trädgårdar] är hos fremmande folkslag, och så högt som de hafwa bragt det genom sin stora idoghet: så ringa aktadt är det beklageligen på många orter i vårt Fädernesland, i synnerhet här i Finland."²²

Men det fanns också en rivalitet mellan de olika riksdelarna. Kompletterande patriotism innefattade också konkurrens. Orsaken till att man i Åbo blev speciellt intresserad av att skriva om finska ärenden hade att göra med konkurrensen mellan de olika riksdelarna, och mer konkret med en tävlan mellan de olika universitetsstäderna i riket. För att Åbointelligentsians medlemmar skulle vara relevanta för kollegerna i Lund och Uppsala, hjälpte det att de representerade ett större område, Finland. Att stå för det finska var ett sätt att utöka sin relevans och ha ett eget område att värna om. Oberoende av hur de definierade Finland geografiskt, var sättet att tala om Finland en handling som gav dem en större roll i riket.

Det var inte bara i akademiska syften som Åbointelligentsian skulle representera Finland gentemot resten av riket. När sällskapet Aurora grundades 1770 i Åbo med Henrik Gabriel Porthan i spetsen modellerade man verksamhetsformerna från sällskapet *Utile Dulci* i Stockholm och Witterhets-Sällskapet i Uppsala. Auroras allmänna lag (stadgar) beskriver hur ändamålet för dessa systersällskap var gemensamt: "och detta Samhälles förnämsta ändamål vare, att gemensamt med Dem [sällskapen i Stockholm och Uppsala] deltaga uti ett Svenska Nationen och

20. Istvan Hont, *Jealousy of Trade. International Competition and the Nation-State in Historical Perspective* (Cambridge, MA 2005), s. 1–156.

21. Jani Marjanen, *Den ekonomiska patriotismen uppgång och fall. Finska hushållnings-sällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840* (Helsingfors 2012), s. 172–178, 182–190.

22. Pehr Kalm & Henric Lindstén, *Enfaldige tanckar om möjligheten och nyttan af krydd- och trädgårdars anläggande i Finland, med wederbörandes tilstånd, under oeconomiae professorens och Kongl. Sv. Wetensk. Academiens ledamots herr Pehr Kalms inseende, för lager-kranzens ärhållande til almänt ompröfwande utgifne* (Åbo 1754), s. 2.

Språket så hedrande arbete.” Men även här fanns ett ytterligare fokus på Finland, vilket skulle ge Åbosällskapet ett eget speciellt uppdrag i förhållande till systersällskapen: ”Men ehuru Samhället egentligen vinnlägger sig om Svenska Witterheten, sträckte det sig dock äfven till flere vetenskaper, i synnerhet Finska Språket och detta Lands häfder och Historie, samt till de frie konsterna, särdeles musiken.”²³

Auroras tidning *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo* följde samma logik där ekonomiska, kulturella och vetenskapliga artiklar varvades med lokalnyheter från Åbo. Tidningen följde en modell från Stockholmstidningarna, men nischade sig genom att lyfta fram det finska som en del av ett program för upplysning i hela riket. En stark variant av denna kompletterande patriotism finner vi hos en av Auroras arvtagarorganisationer, Finska hushållningssällskapet (grundat 1797). Hushållningssällskapet följde samma logik i och med att man anpassade en internationell organisationsform och etablerade den som en del av ett svenskt reformprogram genom att verksamheten i Åbo fick representera hela Finland. Jämfört med Aurora var Hushållningssällskapet mer mån om att faktiskt ha en närvaro i resten av Finland. Det riktade sig till ”den finska allmänheten” och trots att ledamöterna till en stor del var från Åbo, fick sällskapet medlemmar också utanför Åbo. Men också i Finska hushållningssällskapets fall var det under perioden efter 1809 som man med en annan intensitet försökte att inte bara representera Finland från Åbo, utan också nå ut i hela landet.²⁴

En intressant episod i hur kretsen kring Aurora positionerade sig i en intellektuell tävlan med Stockholm, Uppsala och Lund var etableringen av *Allmän Litteratur-Tidning* som började utkomma i januari 1803 och lades ned i slutet av samma år. *Allmän Litteratur-Tidning* lanserades i en situation då ambitiös litterär utgivning var hotad i det svenska riket. Efter Gustav IV:s tillträde som kung stramades det offentliga samtalet åt. Efter 1798 krävdes uttryckligt privilegium för att utge en tidning. *Journal för allmänna upplysningen och sederna* drogs in 1798, *Journal för prester* år 1799, *Läsning i blandade ämnen* slutade komma ut 1801 (inte genom en direkt indragning, men för att tryckeriet lades under censur) och *Journal för Svensk Litteratur* lades

23. Aug. J. Hjelt, 'Några bidrag till Aurora-förbundets historia', *Historiallinen Arkisto IX* (1886), s. 113–182, här s. 147.

24. Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, speciellt s. 172–178.

ned 1802 efter att ha fört en tynande tillvaro sedan 1800.²⁵ Åtstramningen av den litterära offentligheten sammanföll med begränsningar av sällskap och föreningar 1802.²⁶ När professorerna i Åbo som hörde till gruppen kring Porthan och sällskapet Aurora planerade att ge ut en ny litterär tidning, var de mycket medvetna om att villkoren för en sådan tidning inte var de bästa just då. Samtidigt visste de att det fanns utrymme för en tidning och att just den här stunden innebar en möjlighet att göra sig ett namn bland rikets intellektuella.²⁷ Tidningen producerades helt och hållet i Åbo men riktades ”Till Swenska Allmänheten” (jämför med Finska hushållningssällskapet som riktade sig till ”den finska allmänheten”). Den skulle ge ett lyft åt det intellektuella livet i hela Sverige i jämförelse med de andra nationerna i Europa, men här saknas den från Aurora och Hushållningssällskapet bekanta kompletterande patriotismens retorik. På grund av avsaknaden av en litterär tidning

wi nu äro att räknas bland de få nationer i Europa, som med anspråk på hyfsning, smak, och kännedom af både konster och wettenskaper, likwäl föga synas bekymra oss om hwad som i den öfvriga lärda werlden förehafwes; hwaraf påföljden wäl sluteligen måste blifwa den, att medborgare af alla stånd och klasser, och, jemte dem, i synnerhet wår för statens och kyrkans ämbeten uppwäxande ungdom, merendels utom tillfälle att för egen räkning hålla en mängd dyra utländska Journaler, skola efterhand, om denna brist änn längre skulle fortfara, inledas i all möjlig okunnighet om hwas för lärdomen och konsterna, så inom, som i synnerhet utom fäderneslandet, de senast framledna åren, blifwit tillgjordt, upptäckt, undersökt, förbättradt och fullkomnad.²⁸

Intressant med *Allmän Litteratur-Tidning* är att här också saknas den retorik kring Finland som är bekant från Aurora och *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo*. Här var det inte på samma sätt opportunt att använda sig av ett retoriskt element av synekdoke där Åbo fick representera hela Finland. Den här gången gällde det att vara relevant för hela riket genom att representera det allmänna, inte Finland.

25. Lars Munkhammar, 'Allmän Litteratur-Tidning. Finlands första lärda tidskrift', *Historiska och litteraturhistoriska studier* 52 (1977), s. 252.

26. Henrik Stenius, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrutt* (Helsingfors 1987), s. 123.

27. Munkhammar, 'Allmän Litteratur-Tidning', s. 253–255.

28. *Åbo Tidning* 11.8.1802.

Av allt att döma var man ganska nära att nå en position som ett forum för rikets intellektuella diskurs. Tidningen kom ut två gånger i veckan. Under ett år gavs över hundra nummer av tidningen ut, sammanlagt över 800 sidor, och prenumeranterna fanns inte bara i Åbo, utan på båda sidorna av Bottniska viken. Men trots att en ny årgång för *Allmän Litteratur-Tidning* utannonserades i slutet av 1803, meddelade redaktionen några veckor senare att tidningen skulle upphöra på grund av yttre omständigheter. Vilka de exakta orsakerna var kan inte med säkerhet bestämmas, men det är tydligt att *Allmän Litteratur-Tidning* råkade ut för press från överhetens sida.²⁹ Trots att försöket inte blev långvarigt, är det intressant att märka att de ledande lärda männen i Åbo kunde axla ansvar både genom att försöka representera Finland i riket eller hela Sverige. De olika åtagandena krävde olika retoriska positioner.

Det finns förstås också andra fall under 1700-talet där Finlandsbegreppet aktualiserades. Daniel Juslenius avhandlingar *Aboa vetus et nova* (1700), *Vindiciae Fennorum* (1703) och *De miseriis Fennorum* (1715) noteras ofta som uttryck för ett tidigt intresse för det finska före Porthans krets. Hos Juslenius ställs det finska tidvis mot något svenskt vilket gör texterna på så vis avvikande att de inte hade ett stort genomslag i sin tid.³⁰ Ett annat fall som har lyfts fram som ett exempel på ett tidigt intresse för det finska och finsk självständighet är Göran Magnus Sprengtportens planer för Finland under 1780-talet och det besläktade Anjalaförbundet. Det sistnämnde har inte bara setts som ett uppror mot Gustav III:s ryska krig utan också en kupp för det finska.³¹ I båda fallen avviker Finlandsretoriken från den i Aurora, dess tidning och i Finska hushållningssällskapet. För Juslenius handlade det om att försvara det lokala (staden Åbo eller finnarna som bor där) mot en kritik från utomstående. För Anjalaförbundet var det centrala en kritik riktad mot Gustav III.

29. Se Munkhammar, 'Allmän Litteratur-Tidning' för olika tolkningar om varför tidningen hamnade i trångmål.

30. Daniel Juslenius, *Aboa vetus et nova* (Helsinki 2005), som innehåller översättningar till finska, svenska och engelska; Daniel Juslenius, *Suomalaisten puolustus* (Helsinki 1994); Daniel Juslenius, *Suomen onnettomuus – De miserii Fennorum* (Tampere 2004), som innehåller en finsk översättning och originalet.

31. För en väl avvägd diskussion se Charlotta Wolff, *Noble Conceptions of Politics in Eighteenth-Century Sweden (ca 1740–1790)* (Helsinki 2008), s. 109–117.

Finlandsbegreppets villkor under olika perioder

Den synekdochiska retoriken i sättet att tala om Finland i Åbo i slutet av 1700-talet skiljer sig givetvis från de exempel som João Feres lyfter fram i Latinamerikaretoriken i USA på 1900-talet, men det står klart att det finns en repertoar av sätt där namn för nationer och regioner kan användas retoriskt. Politiken kring att namnge områden handlar inte bara om att definiera ett innehåll, utan också om att orden i sig kan ha en valör som är retoriskt betydande.

Som redan konstaterats ändrade konsolideringen av Finland som ett storfurstendöme i det ryska riket under åren 1808, 1812 och 1814 villkoren för att tala om Finland. Synekdochisk retorik hade helt enkelt inte längre samma funktion i sättet att tala om Finland. Varje justering av de politiska gränserna eller av graden av suveränitet har sedan dess inneburit en förändring i villkoren för hur man kan (i Austins anda) göra saker med begreppet Finland. När vi i år minns 1917 är det välkommet att många vill nedtona betydelsen av just den 6 december som en definitiv vändpunkt i Finlands historia. Ett längre och ett bredare perspektiv är vad historieforskningen ska kunna erbjuda den offentliga debatten. Samtidigt finns det också skäl att granska hur självständighetsförklaringen skapade nya villkor för att tala om Finland. Internationellt sett är det uppenbart att frekvensen för ordet Finland ökade efter 1917, vilket ändrade spelrummet för Finlandsretorik både i och utanför Finland.³² Trots att Finland var ett *case* i den teoretiska diskussionen om internationell politik redan i slutet av 1800-talet, inte minst på grund av Leo Mechelins insats,³³ öppnade Finlands roll som subjekt i internationell politik efter 1917 upp för en ny typ av Finlandsretorik.

Samma retoriska kamp om Finlandsbegreppet pågår förstås än i dag i debatter som förs under deviser som "mitt Finland är internationellt" ("*minun Suomeni on kansainvälinen*") eller "Finland för finnar" ("*Suomi suomalaisille*").

Ett sätt att samtidigt uppskatta den historiska vändpunkten 1917 och betona längre historiska kontinuiteter är att poängtera att det inte

32. För verifikation se till exempel Hansard Corpus (<http://www.hansard-corpus.org/>), Deutsches Textarchiv (<http://www.deutschestextarchiv.de/>) och Google Books Ngram Viewer (<https://books.google.com/ngrams>).

33. Elisabeth Stubb, *Rätt som argument. Leo Mechelin och finska frågan 1886–1912* (Helsingfors 2012).

behöver vara den självständiga nationalstaten eller nationen Finland som har en lång kontinuitet. Dessa är moderna betydelser av Finland som inte alltid funnits tillgängliga och som inte alltid varit självklara historiska resultat. En uppenbar kontinuitet finns däremot i ordet Finland. Att följa vilka innebörder som getts ordet Finland och hur detta ord använts i debatter erbjuder en mer nyanserad bild av de förflutna betydelser som getts Finland och betonar också framtiden som något öppet.

Jani Marjanen